

FÓNAI MIHÁLY

A JOGÁSZOK SZOCIOLÓGIAI JELLEMZŐI: LÉTSZÁM, FOGLALKOZÁS, KOR ÉS NEM SZERINT

A tanulmány a magyar jogászság főbb demográfiai és szakmai jellemzőit vizsgálja, történeti kontextusban. A történeti kontextus a jogász szakmák felsőoktatásbeli helyzetére és foglalkozások szerinti megoszlására fókuszál, arra keresve a választ, hogy milyen folyamatok jellemzik a teljes jogászságot és az egyes jogászi hivatásokat, ezek a folyamatok milyen irányba mutatnak. A társadalomtörténeti kontextus mellett elsősorban a jogásztársadalom és az egyes jogász hivatások helyzetét, létszámát, annak változásait elemezzük. A változások három területre hívják fel a figyelmet. Ezek egyike a jogvégezettek és a különböző jogi területeken dolgozók számának a hullámváltozása, melyet a politikai változások indukáltak, például az államszocializmus korában. Ezzel részben összefüggnek a jogászság belső, szakmai összetételének a lényeges változásai is, így többek között az ügyészek és az ügyvédek számának a jelentős hullámváltozása a különböző történeti korszakokban. A másik folyamat a jogászság egészének, és az egyes jogászi hivatásoknak az „elnőiesedése” – maga a folyamat jól mutatja, hogy egyes jogászi hivatásokban és a különböző jogászi hivatások hierarchiájában hogyan érvényesül a férfiak „státuszvédő” magatartása. A harmadik jellemző folyamat egy erős térbeli mobilitás, melynek jellemző vonása a jogászoknak a városokba, és kiemelkedően a fővárosba való koncentrálódása.

Az elmúlt két évszázadban gyakran elhangzott sommás megállapítás, miszerint Magyarország a jogászok országa, „jogásznemzet”. Kérdés, mennyire igaz ez a sommás ítélet – hogy mi van mögötte, azt ez a tanulmány csak vizsgálja, elsősorban a közelmúlt és napjaink jogászságának összetételére fókuszál. Ebben a megközelítésmódban e tanulmány alapvetően leíró, csak az alapvető tendenciák megrajzolására törekszik, nem reflektál a társadalomtörténeti, professziótörténeti és a nemzetközi összefüggésekre, elsősorban a jogászság mai helyzetét és összetételét vizsgálja. Ez abból a célból fakad, mely a jogászság mai helyzetének, összetételének a leíró vizsgálatát foglalja magában.

Ennek megfelelően a történeti folyamatokból is a statisztikailag megragadható kérdéseket emeli ki. A jogászság helyzetét vizsgáló, jelentős számú hazai kutatás elsősorban a jogászság arculatát, összetételét, az egyes jogi szakmák helyzetét, valamint

a jogászképzés történetét és annak sajátosságait elemzi.¹ Kifejezetten demográfiai, statisztikai elemzést keveset találunk a szakirodalomban, a jogászság egészét átfogó vizsgálatot is csak 1973-ban folytattak,² emellett az ügyvédek helyzetét elemezték 1998-ban.³ A közelmúltban több, a joghallgatókat érintő kutatás, illetve elemzés született, ami sok szempontból segít képet alkotni magáról a jogászságról is.⁴ E tanulmány a jogászság számszerű elemzésére vállalkozik, elsősorban „pillanatfelvételt” készít, ám a jelen állapot előzményeit is felvillantja.

1. ELŐZMÉNYEK: A JOGÁSZSÁG HELYZETÉNEK VÁLTOZÁSAI A MEGELŐZŐ ÉVTIZEDEKBEN

A „jogászok országa” sztereotípiá kialakulásához az elmúlt másfél évszázadban minden bizonnyal hozzájárult, hogy a felsőoktatásban tanulók között a joghallgatók aránya igen magas volt, a dualizmus alatt a hallgatók 60%-a, míg a Horthy-korszakban egynegyede-egyharmada volt joghallgató.⁵ Ennek következtében a diplomásokon belül a legnagyobb csoportot a jogászság alkotta, amely természetesen nem volt egységes, a jogász hivatások és más törésvonalak mentén is tagolódott, így jelentős részüket az állam és a vármegyék, valamint a városok foglalkoztatták, ugyanakkor sokan voltak közülük azok, akik jövedelmüket a „piacról” szerezték (e két alaptípust hívta Weis „feudális” és „merkantil” jogászoknak). Úgy tűnik, a jogászság két alaptípusa közötti különbség a jövedelemszerzés, a rekrutáció és az életmód vonatkozásában sok szempontból máig fennmaradt.⁶

A jogászság társadalmi súlyát, szerepét jól mutatja, hogy mekkora arányt képviselnek a felsőoktatásban és a diplomások körében (1. és 2. ábra). Míg 1930-ban a diplomások 31, 1960-ban 16, 1970-ben 9,4, 1980-ban 6,5, 1990-ben 5,1, 2001-ben 5,5, 2011-ben 3,9%-a volt jogász – az abszolút számokat tekintve jelentős ugrás az 1990-es években következett be. A dualizmuskori és a Horthy-korszakbeli Magyarországon a joghallgatók és a jogászok magas arányát a felsőoktatás struktúrája is jelentős mér-

¹ Többek között: BUDAY Dezső: *Magyarország honorácior osztályai* (szociografiai vázlat) [Különnyomat a Budapesti Szemle 1916. évi február havi számából] (Budapest: Eggenberger 1916); MEZEY Barna: *Magyar jogtörténet* (Budapest: Osiris 2007); NAGY ZSOLT: *Metszetek a jogásztársadalomról* (Szeged: Pókay Elemér Alapítvány 2012); NAGY Zsolt: „A jogászképzés néhány szociológiai aspektusa” in BENCZE Máttyás – VINNAI Edina (szerk.): *Jogszociológiai előadások* (Debrecen: Debreceni Egyetemi Kiadó 2012) 144–156; P. SZABÓ Béla: *Jogászság és jogászképzés* in SZABÓ Miklós (szerk.): *Bevezetés a jog- és államtudományokba* (Miskolc: Bíbor 2012) 35–62; SZABÓ Miklós: „A jogászképzés társadalmi funkciójáról – húsz év múlva” in SZABADFALVI József (szerk.): *Amabalissimus. A legszeretreméltóbbak egyike. Loss Sándor Emlékkönyv* (Debrecen: DE ÁJK 2005) 307–327; WEIS István: „A mai magyar társadalom” in GYÁNI Gábor (szerk.): *Magyarország társadalomtörténete II.* (Budapest: Nemzeti Tankönyvkiadó 2000) 9–32.

² ANGELUSZ Róbert [et al.]: *A jogászság társadalmi helyzete és szakmai életútja* (Budapest: Oktatási Minisztérium 1977).

³ UTASI Ágnes (szerk.): *Az ügyvédek hivatásrendje* (Budapest: Új Mandátum 1999).

⁴ FÓNAI Mihály: *Joghallgatók: honnan jönnek és hová tartanak?* (Debrecen: DE ÁJK – DELA 2014); KELEMEN László: *Joghallgatók a jogról* (Budapest: Sprinter 2009).

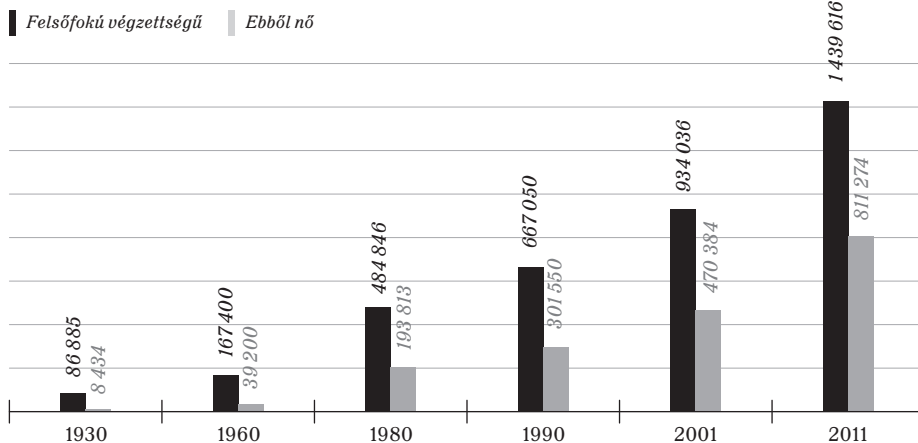
⁵ Lásd az M1. és az M2. táblázatot, valamint SZABÓ 2005 (1. l.) 318.

⁶ UTASI (3. l.).

tékben alakította, melyből következően a hallgatók között a legnagyobb csoportot a jogászok adták. A joghallgatók száma csak százalékosan tűnik magasnak, az abszolút számok azt mutatják, hogy például 1931-ben összesen 16 932 hallgató járt egyetemre. Ebből 4 487 fő volt joghallgató.

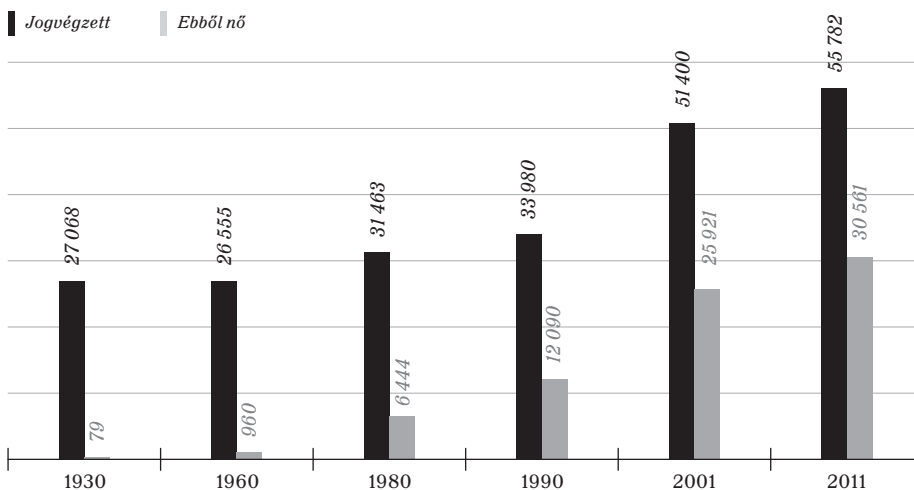
A felsőoktatás korabeli struktúráját pedig a magyar társadalom és gazdaság „fejlettsége”, annak szerkezete alakította, így a magasnak tűnő joghallgatói és jogász létszámok a jogász hivatások a korban „generalistának” tekintett jellegéből adódóan nem jelentettek automatikusan túlképzést, hisz a korabeli közigazgatás, magánigazgatás és gazdaság a jogászokat felszívta. A felsőoktatási létszámokat és arányokat az 1948-as politikai fordulat radikálisan átalakította, hiszen ekkor a jog társadalmi szerepének háttérbe szorítása, és a jogászok számának a csökkentése is cél lett. Ennek következtében a joghallgatók létszáma 1961-re 3 724 főre csökkent, majd a rendszerváltásig nagyjából a harmincas évek végének szintjén maradt, miközben a felsőoktatásban tanulók létszáma folyamatosan emelkedett. És bár a rendszerváltást követően a joghallgatók száma is jelentősen emelkedett – a kétezres évekre csaknem megnégyszereződött –, arányuk a felsőoktatáson belül nem nőtt, hisz maga a felsőoktatás is hasonló mértékű expanzió esett át. Ezek az adatok azt mutatják, hogy a jogász túlképzésről tett állítások leegyszerűsítették a helyzetet.

1. ábra. Felsőfokú végzettséggel rendelkezők száma

Forrás: 1930–2001: SZABÓ 2005 (1. lj.) 309, SZABÓ szerkesztése KSH évkönyvek és népszámlálások alapján. 2011: Népszámlálás 2011. 7. Iskolázottsági adatok, 1.1.1. tábla, 12.

2. ábra. Jogtudományi és igazgatási felsőfokú végzettséggel rendelkezők száma

Forrás: 1930–1980: SZABÓ 2005 (1. lj.) 310, Szabó szerkesztése KSH évkönyvek és népszámlálások alapján. 1990 és 2001: 1.13. tábla, A befejezett felsőfokú végzettséggel rendelkezők végzettség jellege és nemek szerint 1930–2001, KSH 2005. 2011: Népszámlálás 2011. 7. Iskolázottsági adatok, 2.2.1. tábla, 194. és 210.

A jogászok aránya a felsőfokú végzettségűek között az 1970-es évektől nagyjából hasonló, az 1961-es, még kiugró adat még a század harmincas éveiben végzettek számából következik. Az 1. táblázat adatai azt a folyamatot mutatják, ami a kilencvenes években gyorsult fel, és felsőoktatási expanzióknak nevezik.⁷ Ez hatást gyakorolt a jogvégzettek számára is, hisz 1960-hoz képest számuk megduplázódott, ami megfelelt a felsőoktatási folyamatoknak. A diplomások számának növekedése még egy jelenséget mutat, ez pedig a nők arányának a változása az összes felsőoktatási hallgató és a diplomások között, beleértve a joghallgatókat és a jogi végzettségűeket is. A felsőfokú végzettségűek között a nők aránya az ezredfordulóra érte el az 50%-ot, 2011-re pedig már 56% volt (az egyes diplomás szakmák közötti jelentős különbségekkel). A diplomás szakmák „elnőiesedése”⁸ nem kerülte el a jogi hivatásokat sem. Míg 1930-ban még elenyésző volt a jogi végzettségű nők száma, és 1960-ban is csak 3,6%-a volt nő a jogászoknak (míg az összes diplomás esetében 23%!), a „feleződés” e területen is az ezredfordulóra következett be, 2011-re a megfelelő mutató 55% volt (ez is mutatja, mennyire együtt mozgott a jogász felsőoktatás a teljes felsőoktatási folyamatokkal). E tanulmányban a szakmák elnőiesedésének az okait és következményeit nem vizsgáljuk, leíró módon mutatjuk be a jogászság, illetve az egyes jogász hivatások körében a jelenséget, utalva néhány feltételezésre ezek kapcsán.

⁷ KERTESI Gábor – KÖLLŐ János: „Felsőoktatási expanzió, »diplomás munkanélküliség« és a diplomák piaci értéke” *Közgazdasági Szemle* 2006/3. 201–225; KOZMA Tamás: „Expanzió. Tények és előrejelzések, 1983–2020” *Educatio* 2010/1. 7–18.

⁸ FÉNYES Hajnalka: *A nemi sajátosságok különbségének vizsgálata az oktatásban. A nők hátrányainak felszámolódása?* (Debrecen: Debreceni Egyetemi Kiadó 2010).

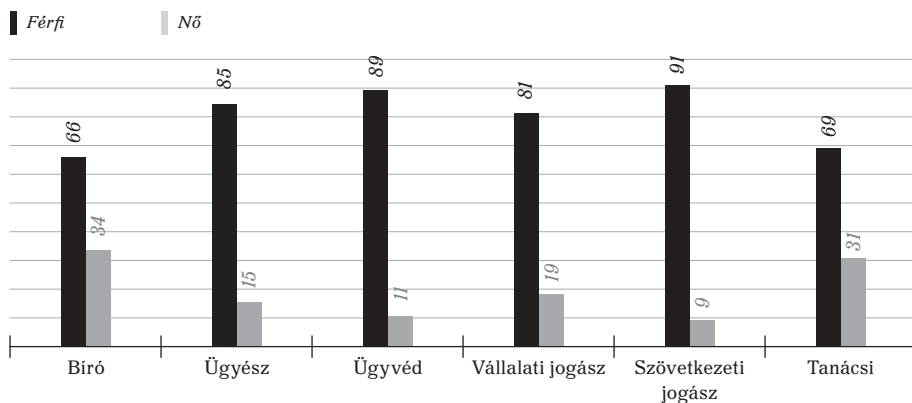
A továbbiakban két korábbi jogász kutatás főbb eredményeit tekintjük át, melyek témánkhoz leginkább kapcsolódnak.

2. A JOGÁSZSÁG TÁRSADALMI HELYZETE ÉS SZAKMAI ÉLETÚTJA (1973-AS VIZSGÁLAT)

A hazai jogászság társadalmi helyzetét és szakmai életútját átfogóan és szisztematikusan először 1973-ban vizsgálták.⁹ Az 1970-es népszámlálás során 27 865 fő jogtudományi és igazgatási végzettségűt regisztráltak.¹⁰ Ezek közül ténylegesen 11 ezer fő folytatott jogi tevékenységet.

Eltekintve a nyugdíjasoktól és egyéb inaktívaktól, akik együtt 6 585-en voltak 1970-ben, a jogi területeken foglalkoztatottak száma is mutatja, hogy a szocializmus alatt a jogi végzettség nem tartozott a preferáltak közé, hisz az ilyen végzettségűeknek csak a fele folytatott jogi tevékenységet. Az aktív jogászok közül a kutatás során 1 133 főt kérdeztek meg. A vizsgálat kiterjedt a demográfiai jellemzőkre, a nemek szerinti összetételre, a lakóhelyre, a szülők iskolai végzettségére, a családi állapotra, a jövedelmi és lakásviszonyokra, az esti és nappali tagozaton végzettek eltérő szakmai életútjára, valamint a jogászai szakmák közötti mobilitási lehetőségekre. A kutatás során vizsgált kérdések köre azt mutatja, hogy a kor politikai viszonyait és ideológiai elvárásait, nyomását figyelembe véve minden lehetséges kérdést megvizsgáltak. A jogászok esetében az egyik, lényeges változás a *nők számának és arányának a gyors növekedése volt*, míg 1960-ban mindössze 960 nő volt a jogászok között, 1970-ben már 2 809, az összes jogász 11%-a – miközben az összes diplomásnak már a 31%-a volt diplomás. Módosítja a képet, ha az aktív jogászokat vesszük figyelembe, köztük a nők aránya már 21% volt 1973-ban. A nők aránya a különböző jogi területeken a következő volt (3. ábra).

3. ábra. A jogászok megoszlása a jogi pályákon nemek szerint, 1973, %

Forrás: ANGELUSZ (2. l.) 30.

⁹ ANGELUSZ (2. l.).

¹⁰ Központi Statisztikai Hivatal, 2005. 01. 13. *A befejezett felsőfokú végzettséggel rendelkezők végzettség jellege és nemek szerint, 1930–2001*. A forrás együtt adja meg a „jogtudományi és igazgatási” végzettséget.

A nők aránya a bírói karban volt a legmagasabb, amit a közigazgatás követett, legkevesebb pedig a szövetkezeti jogászok és az ügyvédek között volt. Az, hogy a nők milyen területeken voltak képesek nagy számban megjelenni, több dologgal is magyarázható. Ezek egyike ekkor a politikai megbízhatóság volt: azok, akik 1948 előtt szereztek diplomát, a kevésbé megbízhatók közé kerültek, és néhány területen korlátozott volt a szakmai karrierjük, így például a bíróságok és ügyészségek esetében. Az idősebb korosztályokba tartozók így az ügyvédi praxis felé fordultak, mely jelentős jövedelmi előnyt jelentett számukra; a fiatalabb korosztályok az ügyvédi munkát, részben az arról kialakított politikai kép miatt, kevésbé választották.¹¹ Hasonló volt a helyzet a szövetkezeti, kisebb mértékben a vállalati jogászok esetében, ahol még a nemi sztereotípiák is érvényesültek, különösen a szövetkezeti jogászok körében.¹² A bírói pálya az életkorral összefüggő politikai megbízhatóság, és részben a társadalmi származás miatt nyílt meg a nők előtt. A közigazgatás, mely korábban tipikusan a férfi jogászok terrénuma volt, az átalakulási folyamatokból, a korábbi működésmód „előjogainak” elvesztéséből és centralizáltságából következően, ugyancsak megnyílt a nők előtt, az elmúlt évtizedek egyik, jellegzetesen „női” jogász hivatását kialakítva ezzel (lásd a 20. táblázatot, a nők aránya 61%). Az egyes jogász hivatások „elnőiesedésének” mutatóit a továbbiakban még elemezzük. Az 1973-as kutatás emellett még a településtípusok közötti mobilitásra hívta fel a figyelmet (4. és 5. ábra).

A jogászok megkérdezéskori lakhelye jól leírja a Magyarországon kialakult „települési lejtőt”, mely a fővárostól tart a falvak felé.¹³ Természetesen itt nemcsak jellegzetes térbeli-társadalmi egyenlőtlenségi összefonódásról, egymást erősítő hatásról van szó, hanem sokkal inkább arról, hogy a jogi tevékenységek „városi” jellegűek – ám ez még nem jelenti azt, hogy a hozzáférésben nem alakultak ki tényleges egyenlőtlenségek, például Budapest és a megyeszékhelyek túlsúlyában. A jogi munkahelyek eloszlása *térbeli mobilitásra* ösztönözte (és ösztönzi) a jogászokat, a vidéki városokból és a nők esetében Budapestről volt mozgás a megyeszékhelyek (valamint a falvak) irányába (4. és 5. ábra összevetése alapján). A jogászok gyermekkori lakhelyének megoszlása egy másik társadalmi egyenlőtlenséget is mutat: a fővárosi születésűek aránya kétszerese volt a jogászok között a tényleges, népességen belüli arányukhoz képest, míg a falvakban élők esetében az esély, hogy valaki jogásszá váljon, egy a héthez volt. (A falvakban élt ekkor a lakosság 55%-a). Ez összefüggött a településtípusok népességének az iskolázottságával is. A szülők – ekkor különösen az apák – iskolai végzettsége jelentősen magasabb volt a jogászok esetében: az apák 52%-a alapfokú, 19%-a középfokú, 29%-a pedig felsőfokú végzettségű volt, miközben a teljes népességen belül 1970-ben a diplomások aránya 3,2, a férfiak körében pedig 4,5% volt.¹⁴ Az 1973-as kutatásban a jogászok apjának az iskolai végzettsége a következő volt (6. ábra).

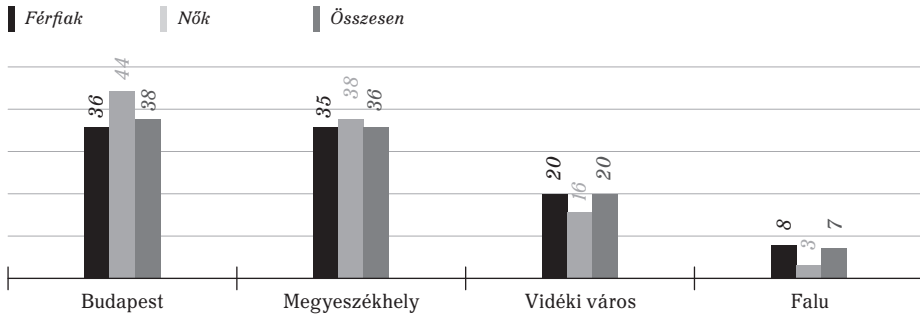
¹¹ Az ügyvédi pálya összetételére és helyzetére a pálya zárt létszáma is hathatott, telítődött az idősebb korosztályokba tartozókkal. Az ügyvédség kapcsán megfogalmazott politikai fenntartások ellenére ügyvédek a magasabb jövedelem miatt is megérték lenni.

¹² ANGELUSZ (2. l.) 30.

¹³ ENYEDI György: *Regionális folyamatok Magyarországon az átmenet időszakában* (Budapest: Ember-Település-Régió 1996).

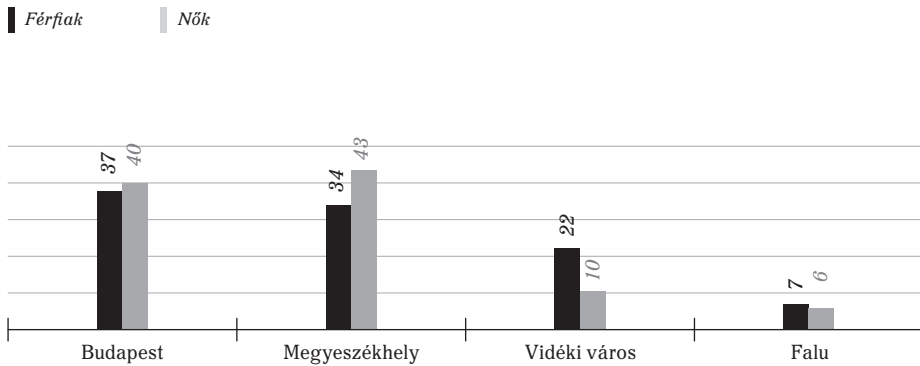
¹⁴ KSH, 2001. Népszámlálás, 1.16. tábla.

4. ábra. A jogászok lakóhely szerinti megoszlása nemenként, 1973, %

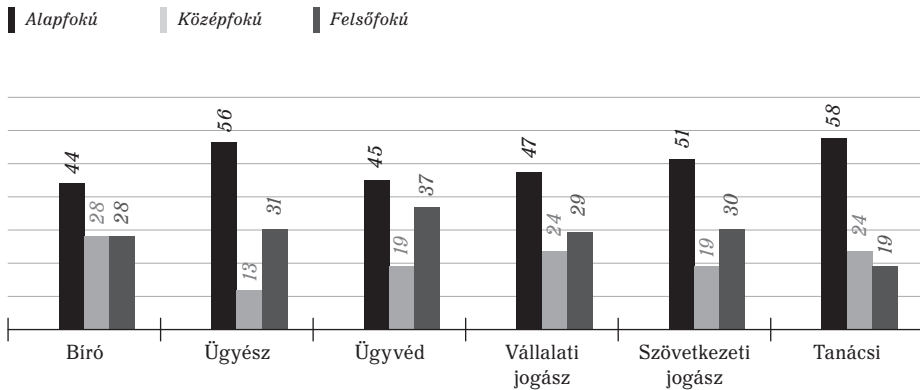
Forrás: ANGELUSZ (2. lj.) 32.

5. ábra. A férfiak és a nők lakóhelye alapfokú tanulmányaik megkezdésekor, 1973, %

Forrás: ANGELUSZ (2. lj.) 32.

6. ábra. Az apa iskolai végzettsége az egyes jogi pályákon, 1973, %

Forrás: ANGELUSZ (2. lj.) 46.

Az apák iskolai végzettsége és az egyes jogi pályák között izgalmas összefüggések láthatók. A diplomás apák aránya az ügyvédek körében a legmagasabb, ami „normális körülmények” között azt is mutathatná, hogy ez a jogi pálya a legvonzóbb és a legmagasabb presztízsű. E korban, amikor a felsőfokú tanulmányok, a felvételi esetében még érvényesült a származás szerinti megkülönböztetés az „F”-esek javára,¹⁵ inkább arról volt szó, hogy e területre koncentráltak az idősebb korosztály kevésbé „megbízható” tagjai, akiknek az apja jellegzetesen középosztálybeli, diplomás volt. Az ügyvédek esetében, akik kevésbé függtek az államtól, nagyobb szerepe volt a jogászai családi háttérnek, egyben körükben magasabb volt a férfiak aránya is. A tanácsi területen dolgozó jogászok apjának alacsonyabb iskolai végzettsége azonban csak részben függ össze a megbízhatósággal, más okokkal is magyarázható. Egyrészt azzal, hogy ez a terület ekkor kezd elnőiesedni, másrészt azzal, hogy leginkább a tanácsi közigazgatás koncentrált a levelező és esti tagozaton végzetteket, akiknek az apja lényegesen alacsonyabb iskolai végzettséggel rendelkezett, mint a nappali tagozaton végzeteké; a jogásznők szülei egyébként is alacsonyabb végzettségűek voltak. Jól mutatja ezt a végzés utáni állás és a kutatáskori állás összehasonlítása is (1. táblázat). A kutatás egyik meghatározó eredménye a „területtartásra” vonatkozó állítás, mely szerint a kezdő álláshoz képest az elmozdulás viszonylag kicsi volt 1973-ban, azaz az első munkahely jelentős mértékben meghatározta a további szakmaikarrier-lehetőségeket, hozzátéve, hogy a korszakban jellemző volt, hogy ahol kezdett valaki, onnan is ment nyugdíjba. Ebben az egyenlőtlen rendszerben pedig a nők és a levelező, esti tagozatokon végzettek voltak kedvezőtlenebb pozícióban (1. táblázat).

1. táblázat. Az első és a jelenlegi foglalkozás szerinti megoszlás, a végzettség típusa szerint, 1973, %

	Nappalisok		Estisek	
	Starthelyzet	Jelenlegi helyzet	Starthelyzet	Jelenlegi helyzet
Bíró	20	16	18	15
Ügyész	12	10	10	8
Ügyvéd	29	20	7	6
Vállalati	18	31	24	26
Szövetkezeti	2	13	3	16
Tanácsi	20	10	38	29

Forrás: ANGELUSZ (2. lj.) 145.

A két tagozat között viszonylag kisebb különbség mutatkozott a bírói, ügyészi, a vállalati és a szövetkezeti jogászai szakmát tekintve. A nappali tagozaton végzettek egyik jellegzetes életútja, ami sokban hasonlít a levelező tagozaton végzettekéhez, hogy az első állást jelentő ügyvédi és tanácsi állásokból a vállalati és a szövetkezeti állásokba váltottak. A levelező és esti tagozaton végzettek leginkább a tanácsi és vállalati állásokba helyezkedtek el, majd legtöbbször a szövetkezeti állásokba léptek át, és legna-

¹⁵ DRABANCS M. Róbert – FÓNAI Mihály: *A magyar kultúrpolitika története 1920–1990* (Debrecen: Csokonai 2005).

gyobb csoportjuk a tanácsi jogászoké maradt, miközben ügyvédként kevesen dolgoztak. Ezek a szakmaikarrier-utak sok szempontból ma is hasonlóak, ám a körülmények lényeges változása miatt jelentősen módosultak, hisz a hetvenes évek „puffer” jogász foglalkozásai a vállalati és a szövetkezeti, valamint a tanácsi jogász voltak, melyek közül a szövetkezeti jogász már nem létezik, és a vállalati is lényegesen átalakult,¹⁶ ma inkább az ügyvédség és a közigazgatás játszik a végzés után egyfajta pufferszerepet.

3. AZ ÜGYVÉDEK HIVATÁSRENDJE (1998-AS VIZSGÁLAT)

A magyar jogászság 1973-as, legátfogóbb vizsgálatát követően hasonló, minden jogász szakmát felölelő kutatásra napjainkig nem került sor. A következő, nagy elemszámú (ám nem reprezentatív) jogász kutatást 1998-ban folytatták, melynek során az ügyvédek „hivatásrendjét” vizsgálták.¹⁷ E kutatás túlléphetett a tényfeltáró, leíró megközelítésen, markánsan magyarázó kutatás volt, a középosztályi helyzetre és a hivatásrendiségre vonatkozó hipotézisekkel, és azok empirikus tesztelésével operált. Ennek megfelelően vizsgálták az ügyvédek származását, életvitelét, jövedelmi helyzetét, mobilitását, vallását és etnikai hátterét, kulturális fogyasztását, a politikához való kapcsolatát. Jelen keretekben a kutatásnak a szülők iskolai végzettségére, valamint a kutatáskori és a születési lakóhelyre vonatkozó eredményeit foglaljuk össze. A kutatás mintáját az Ügyvédi Kamara 1997-es címjegyzéke alapján (7 295 fő) minden második ügyvéd jelentette, a kérdőívet a megkeresettek 17,7%-a, 1 293 fő küldte vissza. A férfiak aránya 61,1%, a nők 38,9% volt, ami erős férfi dominanciát jelez, de a nők térnyerése mégis dinamikusnak mondható, hisz az 1973-as kutatásban a nők aránya az ügyvédek között még csak 11% volt.

Az ügyvédek szüleinek az iskolai végzettsége még a Kádár-korszakbeli tendenciákat jelzi, a házassági mintákban is, hisz az anyák között kevesebb a szakmunkás és a diplomás, mint az apák között, de magasabb az érettségizettek aránya (7. ábra). A mintabeli ügyvédek felének az apja diplomás, miközben a 2001-es népszámlálás szerint a 7 évesnél idősebb népességben a férfiak hasonló mutatója 10,3% volt.¹⁸ Ez egyértelműen azt mutatja, hogy az 1973-as kiugróan magas diplomás apa aránya (akkor 37%) még tovább nőtt. Az 1973-as kutatáshoz képest jelentős térbeli mobilitás ment végbe az ügyvédek körében (8. ábra).

A hetvenes évekhez képest a községekből származók aránya lényegesen megnőtt az ügyvédek körében, miközben sokkal alacsonyabb a budapesti és a megyeszékhelyi származásúak aránya. Ez mindenképpen összefügg az iskolai végzettség lényeges emelkedésével a vidéki településeken, azaz az iskolai végzettségbeli hátrányok, legalábbis az ügyvédek körében, csökkentek a város-vidék vonatkozásában, és lényegesen csökkent a főváros túlsúlya. Ugyanakkor az ügyvédi munka jellegzetesen váro-

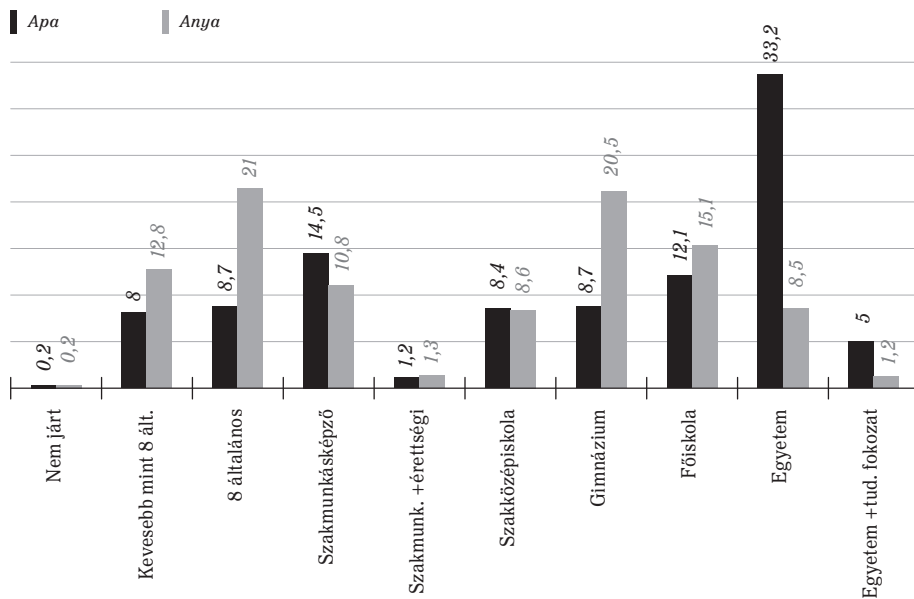
¹⁶ SZABÓ 2005 (1. lj.). 307–327.

¹⁷ UTASI (3. lj.).

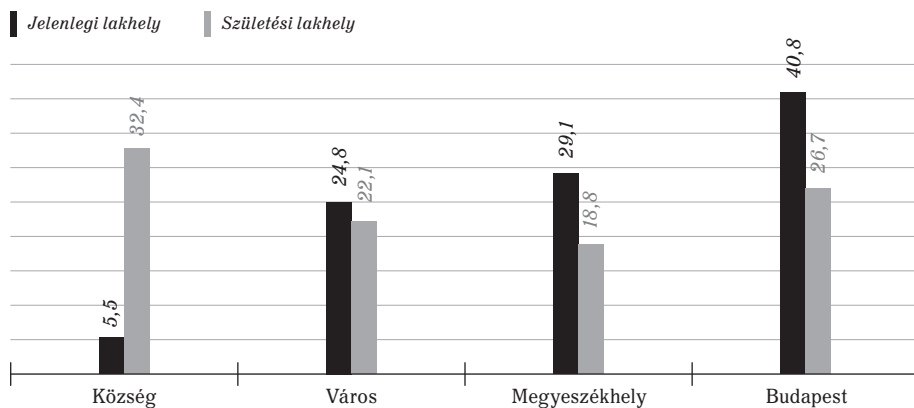
¹⁸ KSH, 2005. A befejezett felsőfokú végzettséggel rendelkezők a végzettség jellege és gazdasági aktivitás szerint, 1960–2001, 1.1. tábla. (A 7 éves és idősebb népesség legmagasabb iskolai és szakmai végzettség és nemek szerint, 1930–2001)

si, az ügyvédek 95%-a városokban él, a térbeli mobilitásban a legnagyobb vonzása a fővárosnak, illetve a megyeszékhelyeknek van, ami jól mutatja a jogászi, benne az ügyvédi munka „városhoz kötöttségét”, hiszen az intézményrendszer, benne a jogi, igazságügyi, közigazgatási intézmények nagyrészt itt találhatóak. Budapest vonzása még így is kiemelkedik, és ez a kétezres években még tovább nőtt.

7. ábra. A szülők iskolai végzettsége, 1998, %

8. ábra. A jelenlegi és a születési lakóhely településjelleg szerinti megoszlása, 1998, %

4. A JOGTUDOMÁNYI ÉS IGAZGATÁSI VÉGZETTSÉGŰEK SZÁMA ÉS GAZDASÁGI AKTIVITÁSA

A következő fejezetekben a népszámlálási adatok, valamint az igazságszolgáltatási jogász hivatások adatbázisainak a másodelemzése alapján vizsgáljuk a kétezres évek jellemző folyamatait. A jogászság főbb mutatóit, úgymint a jogvégzetek számát, nemek szerinti összetételét, foglalkoztatásuk főbb mutatóit a népszámlálási eredmények alapján a KSH közli. A KSH-nak azonban – a népszámlálások adatfelvételi módja és célja miatt – több területről nem állnak rendelkezésére adatok, főként a jogászok társadalmi háttérét, családi, háztartási viszonyait, életmódbeli, életvitelbeli jellemzőit illetően. Ezekről a jogászokat vizsgáló kutatásokból kaphatnánk információkat, azonban, ahogyan láttuk, a teljes jogászságot átfogó kutatásra csak egyszer került sor, a jogász szakmák közül pedig a szociológiai, demográfiai mutatókat csak az ügyvédek esetében vizsgálták. A hallgatók körében, illetve 2010 óta a frissdiplomás jogászok körében ugyan több részvizsgálat született, ezek azonban csak a 2007 óta végzeteket érintik.¹⁹

A KSH a népszámlálások kapcsán, a jogi területen végzetek számáról, foglalkoztatásáról, és nemek szerinti összetételéről közöl publikus adatokat, ezeket jelen alfejezetben elemezzük. A népszámlálások adatfelvételi struktúrája miatt ennél szélesebb adatbázis áll rendelkezésre, de ezeket a KSH nem teszi közzé – jelen tanulmányban ezeket az adatokat is vizsgáljuk.

2. táblázat. A befejezett jogtudományi és igazgatási végzettséggel rendelkezők gazdasági aktivitás szerint (fő és %)

	1960	1970	1980	1990	2001	2011
<i>Foglalkoztatott</i>	21 706	22 453	19 982	21 125	38 006	42 611
<i>Munkanélküli</i>	–	--		130	641	1 370
<i>Inaktív kereső</i>	4 513	6 585	11 295	12 645	11 802	10 904 ²⁰
<i>Ebből nyugdíjas</i>	4 513	6 529	11 030	11 625	10 356	
<i>Eltartott</i>	336	234	186	80	951	897
<i>Összesen</i>	26 555	29 272	31 463	33 980	51 400	55 782
<i>Összes befejezett felsőfokú végzettséggel rendelkező</i>	169 645	300 558	484 846	693 160	934 036	1 439 616
<i>Foglalkoztatott</i>	81,7	76,7	63,5	62,2	73,9	76,4
<i>Munkanélküli</i>	–	–	–	0,4	1,2	2,5
<i>Inaktív kereső</i>	17,0	22,5	35,9	37,2	23,0	19,5
<i>Ebből nyugdíjas</i>	17,0	22,3	35,1	34,2	20,1	
<i>Eltartott</i>	1,3	0,8	0,6	0,2	1,9	1,6
<i>Összesen</i>	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Forrás: 1960–2001: saját szerkesztés A befejezett felsőfokú végzettséggel rendelkezők a végzettség jellege és gazdasági aktivitás szerint 1960–2001, 1.17. tábla, KSH 2005. alapján

A 2011-es adatok forrása: Népszámlálás 2011, 7. Iskolázottsági adatok, 1.1.1. tábla, A 7 éves és idősebb népesség száma és megoszlása legmagasabb iskolai végzettség szerint, nemenként, 12. o. és 2.2.9. tábla. A közép- és a felsőfokú végzettséggel rendelkező népesség a végzettség tanulmányi területe, szakiránya és gazdasági aktivitás szerint 2011, 220.

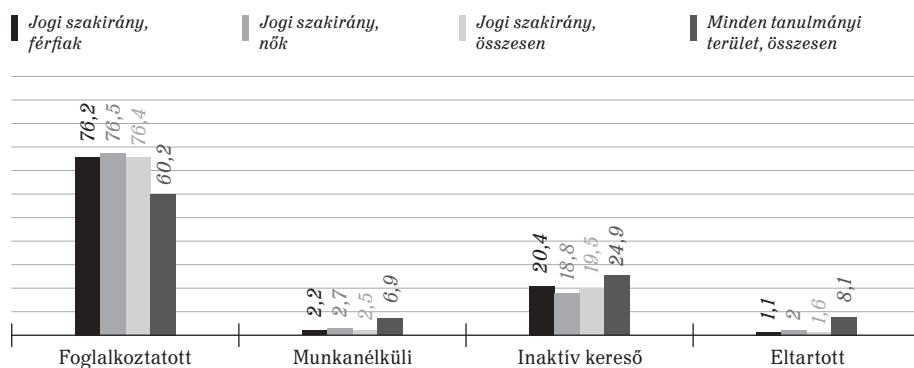
¹⁹ Ezek összefoglaló elemzését lásd FÓNAI (4. lj.).

²⁰ 2011-ben csak az „inaktív keresők” számát adják meg.

A szocializmus alatt a jogászok számának lassú, folyamatos növekedése figyelhető meg, ami harminc év alatt mintegy hétezer főt jelentett, ám a foglalkoztatott jogászok száma kisebb hullámzásokkal, de alig változott, miközben jelentős volt az inaktív keresők száma és aránya.

Ahogy arra utaltunk, részben a felsőoktatási expanzióval is összefüggésben az 1990-es és a 2001-es népszámlálás között a növekedés 17 ezer fő, ami a következő tíz évben radikálisan mérséklődött, 2011-re már csak mintegy 4 ezer fős gyarapodást mutat az előző népszámláláshoz képest – ez azt is jelezheti, hogy a jogi végzettségűek számának a gyors növekedése leállt, összefüggésben a demográfiai és a felsőoktatási folyamatokkal. Mindeközben a jogi végzettségűek aránya a diplomások körében az 1930-as 31%-ról 2011-re 3,9%-ra csökkent, ami a felsőoktatás képzési struktúrájának az átalakulásával, továbbá az ötvenes években politikai okokkal, majd a hatvanas években a diplomás szakmák struktúrájának a modernizációjával is összefügg.²¹ A foglalkoztatottsági és munkanélküli adatok (utóbbiak 1990-től) azt mutatják, hogy a jogászok körében a szocializmus alatt lényegesen magasabb volt az inaktív keresők és a nyugdíjasok aránya a korabeli diplomások átlagánál. Ez részben a jogi tevékenységgel kapcsolatos politikai represszióból, az idősebb jogász korosztályok létszámából, az átalakuló jogi szakmai lehetőségekre való reagálásából is fakadt. (Ezt részben érintette az 1973-as kutatás, például a vállalati és szövetkezeti jogászok számának a gyors növekedését.) Ezek a korosztályok a kilencvenes évek elején mentek nyugdíjba. A 2001-es és a 2011-es népszámlálások azonban már egy a diplomások átlagának megfelelő szinten foglalkoztatott, és annál alacsonyabb munkanélküliségi rátával bíró hivatást mutatnak (9. ábra).

9. ábra. A közép- és felsőfokú végzettséggel rendelkezők megoszlása gazdasági aktivitás szerint, tanulmányi területenként, 2011 (%)

Forrás: Népszámlálás 2011. 2.2.12 és 2.2.14 tábla, A közép- és a felsőfokú végzettséggel rendelkező férfiak és nők megoszlása gazdasági aktivitás szerint, tanulmányi területenként és szakirányonként 2011 (szerkesztett)

²¹ LADÁNYI Andor: *A magyar felsőoktatás a 20. században* (Budapest: Akadémiai Kiadó 1999).

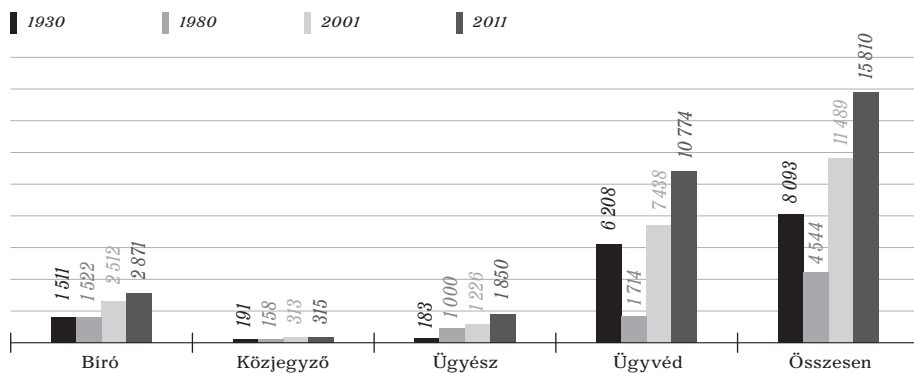
A jogászok között nincs nagy különbség a nők és a férfiak foglalkoztatásában és a munkanélküliség arányában sem. A nők körében valamelyest magasabb az inaktív keresők és az eltartottak aránya, ami a gyerekeveléssel is összefügg.

5. A „KLASSZIKUS” JOGÁSZI PROFESSZIÓK: AZ IGAZSÁGSZOLGÁLTATÁS

A népszámlálási elérhető adatbázisok a jogi (és igazgatási) végzettségűekről adnak átfogó adatokat – az egyes jogi professziókról azonban nem. Három klasszikus igazságügyi hivatásról azonban hozzáférhető adatbázisok állnak rendelkezésre. Ezek közül az Országos Bírósági Hivatal elnöke és a legfőbb ügyész országgyűlési beszámolója nyilvános és elérhető. A Magyar Ügyvédi Kamara éves létszámösszesítője is elérhető a kutatók és érdeklődők számára. Nem áll ugyanakkor rendelkezésre nyilvános és/vagy elérhető adatbázis a más területeken dolgozó jogászokról, így a közigazgatásban dolgozókról, vagy az üzleti és a civil szektorban dolgozókról. A továbbiakban a klasszikus igazságügyi jogi professziókat tekintjük át (10. ábra).

Az igazságszolgáltatási pályákon dolgozó jogászok száma 1930-hoz képest csaknem megkétszereződött, ám az egyes hivatások esetében lényegesen eltérő dinamikával. A legnagyobb növekedés az ügyészek esetében következett be, ami az eljárásjogi változásokkal, valamint a magyar ügyészségnek még az ötvenes években kialakult struktúrájával és feladataival is összefügg.²² A többi területen nagyjából hasonló volt a növekedés, ami az igazságszolgáltatásnak a „kereslethez” való illeszkedését is jelzi, nem véletlen, hogy az egyes igazságszolgáltatási területeken dolgozók száma a 2010-es évektől már nem nőtt lényegesen (talán valamelyest az ügyvédeké, ha figyelembe vesszük az ügyvédjelöltek számát is – igaz, esetükben ez közel áll a bejegyzett, de nem aktív ügyvédekéhez).

10. ábra. A jogvégzettek közül az igazságszolgáltatási pályán dolgozók

Forrás: 1930–2001: SZABÓ 2005 (1. lj.) 301. Szabó szerkesztése

2011. a szerző szerkesztése: bírúk (csak a bírúk): Az OBH elnökének beszámolója 2012, 63.

Közjegyzők országos listája, ügyészek (csak a főállásúak): A legfőbb ügyész országgyűlési beszámolója az ügyészség 2014. évi tevékenységéről, 61.

²² FLECK Zoltán: *Jogszolgáltató mechanizmusok az államszocializmusban* (Budapest: Napvilág 2010).

5.1. A BÍRÓSÁGI SZERVEZETBEN FOGLALKOZTATOTTAK

A bírósági szervezetben a kétezres években mintegy 11 ezer főt foglalkoztattak, közülük mintegy 4 ezren bírók, bírósági titkárok és fogalmazók (3. táblázat).

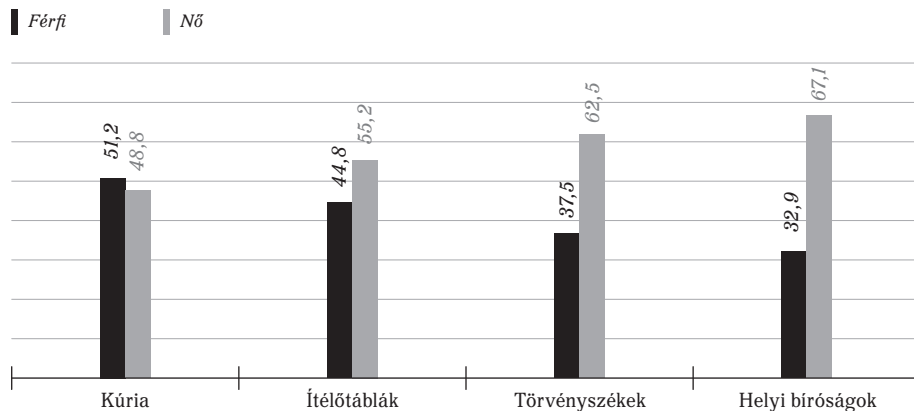
3. táblázat. A bírósági szervezetben foglalkoztatottak megoszlása (fő)

	2012. december 31-én		2013. december 31-én		2014. december 31-én	
	Engedélyezett	Tényleges	Engedélyezett	Tényleges	Engedélyezett	Tényleges
Bíró	2 897	2 782	2 932	2 830	2 932	2 839
Bírósági titkár	794	736	793	783	817	798
Bírósági fogalmazó	359	239	359	260	332	248
Egyéb igazságügyi alkalmazott	7 183	7 062	7 258	7 125	7 261	7 167
Összesen (fő)	11 233	10 819	11 342	10 998	11 342	11 052

Forrás: Az Országos Bírósági Hivatal elnökének beszámolója 2014, 93.

A számok azt mutatják, hogy az engedélyezett létszámnál valamivel kevesebb bírót alkalmaznak a bíróságokon. A bírák életkor szerinti megoszlásának jellemző vonása a „negyvenesek” meghatározó csoportja (2014-ben a 30–40 évesek száma 829, a 41–50 éveseké 1 123, az 51–60 éveseké 680, és a 61 év felettieké 191 fő volt. Részben ezzel is összefüggésben a bírák gyakorlati idő szerinti megoszlása a következő: 0–3 év 351 fő, 4–10 év 588 fő, 11–20 év 921 fő, 21–30 év 741 fő, 31 év felett 192 fő.²³ A bírói kar összetétele, a jogászság egészéhez hasonlóan, elnöiesedett, míg 1974-ben még csak a bírók 34%-a volt nő, 2014-re arányuk már 68%.²⁴

11. ábra. A nemek aránya a bírósági szervezet szintjei szerint, 2012, %

Forrás: Az Országos Bírósági Hivatal elnökének beszámolója 2012, 68.

²³ Forrás: Az Országos Bírósági Hivatal elnökének beszámolója 2014, 97.

²⁴ Forrás: Az Országos Bírósági Hivatal elnökének beszámolója 2014, 96.

Ugyanakkor a bírósági szervezet szintjei szerint jelentős eltérések tapasztalhatók (11. ábra); a bírói szervezeti hierarchiával párhuzamosan csökken a nők aránya, a Kúrián 2012-ben még nem érte el a bírói létszám felét. Ezt több tényező is magyarázhatja, összefügghet azzal is, hogy a nők aránya a fiatalabb korosztályokban magasabb, de érvényesülhet mögötte az „üvegplafon”-jelenség is.²⁵

5.2. AZ ÜGYÉSZSÉGI SZERVEZETBEN FOGLALKOZTATOTTAK

Az elmúlt évtizedben az ügyészek számának jelentős növekedése figyelhető meg, amely 2011 táján stabilizálódott. Az alügyészek és a fogalmazók esetében nagyobb az ingadozás, a közelmúltbeli létszám visszaállt az elmúlt évtizedben regisztráltra. A kétezres évekre az ügyészek körében állandósulni látszik a nők 60% körüli aránya; ez várhatóan nőni fog, ami összefügg az ügyészek életkor szerinti megoszlásával is, a fiatalabb alügyészek és fogalmazók között már 70%-ot tesznek ki a nők (4. táblázat).

4. táblázat. *Ügyészek, alügyészek és fogalmazók számának és nemek szerinti megoszlásának alakulása a 2005–2014. években*

	<i>Főállású ügyészek (fő)</i>	<i>Főállású ügyészek közül nő, %</i>	<i>Alügyészek, fogalmazók (fő)</i>	<i>Alügyészek, fogalmazók közül nő, %</i>
2005	1 490	59,4	468	63,7
2006	1 538	59,9	412	64,1
2007	1 580	59,9	364	64,3
2008	1 612	59,9	318	65,7
2009	1 660	60,2	270	68,1
2010	1 741	60,7	261	67,0
2011	1 850	59,0	402	70,6
2012	1 809	59,0	497	71,2
2013	1 824	59,5	497	70,8
2014	1 876	60,0	450	69,1

Forrás: A legfőbb ügyész országgyűlési beszámolója az ügyészség 2014. évi tevékenységéről, 81. alapján szerkesztve

5. táblázat. *Ügyészek életkor szerinti megoszlása a 2014. évben*

	<i>Ügyészségek összesen</i>	<i>Legfőbb Ügyészség</i>	<i>Más ügyészségek</i>
Ügyészek száma	1 869	113	1 756
30 év és az alatt, %	2,3	–	2,4
31–40 év között, %	39,9	20,4	41,1
41–50 év között, %	35,4	37,2	35,3
51–54 év között, %	8,7	8,8	8,7
55–59 év között, %	8,2	20,4	7,5
60 év és felette, %	5,5	13,3	5,0

Forrás: A legfőbb ügyész országgyűlési beszámolója az ügyészség 2014. évi tevékenységéről, 82. alapján szerkesztve (7 fő az Igazságügyi Minisztériumban)

²⁵ Gary S. INSCHE – Nancy L. MCINTYRE – Nancy K. NAPIER: „The Expatriate Glass Ceiling: The Second Layer of Glass” *Journal of Business Ethics* 2008/1. 19–28.

Az ügyészek életkor szerinti megoszlására az a jellemző, hogy a legtöbben a harmincas és a negyvenes korosztályhoz tartoznak – ezt az ügyészi szervezet befolyásolja, a legfőbb ügyészségen az idősebb korosztályokhoz tartozók aránya magasabb, ami összefügg a szervezeten belüli karrierrel és a szakmai tapasztalattal (5. táblázat).

5.3. A MAGYAR ÜGYVÉDI KAMARA – AZ ÜGYVÉDEK

A magyar jogászságon belül a közigazgatásban dolgozók mellett hagyományosan az ügyvédség jelentette és jelenti a legnagyobb jogászi professziót. Míg 1930-ban több mint hatezer ügyvéd praktizált az országban, a szocializmus alatt ennek mindössze a harmada, akik korábbi, nagyfokú autonómiájukat is elvesztették az Ügyvédi Munkaközösségeken belül (helyzetüket ekkor leginkább „félautonómnak” lehetne nevezni). Az ügyvédek száma a kilencvenes években ugrásszerűen megnőtt, a bejegyzett ügyvédek száma 12 ezer fő körül látszik stabilizálódni (6. táblázat).

6. táblázat. Az ügyvédek száma 2008–2014

	Ügyvédek összes száma	Bejegyzett ügyvédek száma		Aktív ügyvédek száma		Ügyvédjelöltek száma	
		Nő	Férfi	Nő	Férfi	Nő	Férfi
2008 Budapest	6 023	2702	3321	2322	3065	1567	984
2008 Vidék	5 522	2 220	3 302	2 003	3 111	704	510
2008 Összesen	11 545	4 922	6 623	4 325	6 176	2 271	1 494
2010 Budapest	6 409	2 925	3 484	2 391	3 084	1 077	721
2010 Vidék	5 690	2 280	3 410	2 044	3 190	596	439
2010 Összesen	12 099	5 205	6 894	4 435	6 274	1 673	1 160
2012 Budapest	6 714	3 085	3 629	2 371	3 151	947	607
2012 Vidék	5 733	2 385	3 348	2 013	3 073	495	343
2012 Összesen	12 447	5 470	6 977	4 384	6 224	1 442	950
2014 Budapest	6 858	3 132	3 726	2 373	3 241	880	556
2014 Vidék	5 666	2361	3 299	1 987	3 005	427	273
2014 Összesen	12 524	5 493	7 025	4 360	6 246	1 307	829

Forrás: MŰK összesített létszámadatai (az adatokat a MŰK bocsájította rendelkezésre)

A 2014-ben bejegyzett ügyvéd közül 10 606 fő volt aktív. A jogászi professziók közül az ügyvédeké a „legférfiasabb”, hisz például 2008-ban a bejegyzett ügyvédek 57%-a, 2014-ben 56%-a volt férfi, azaz a férfiak „státuszvédő mechanizmusa” leginkább az ügyvédek esetében érvényesül. Az ügyvédjelölteknél fordított a helyzet, köztük a nők aránya 60-61% – ez a jogászképzésben kialakult arányoknak is megfelel, így viszonylag rövid időn belül ebben a jogi hivatásban is meghaladja a nők aránya a férfiakét. Ez igen dinamikus növekedés, ha figyelembe vesszük, hogy 1974-ben még csak 11, 1998-ban pedig 39% volt a nők aránya. Az is felvethető, hogy a gyorsan változó piaci feltételek is szerepet játszanak abban, hogy a nők aránya ebben a jogászi szakmában nőtt a legkevésbé, ami magyarázhatja a jelöltek közötti magasabb arányukat is.

Az 1998-as kutatás is azt mutatta, hogy az ügyvédek a nagyvárosokba koncentrálnak, 40%-uk ekkor a fővárosban praktizált. Az ügyvédek koncentrálnak

sa Budapestre még tovább nőtt, 2008-ban a bejegyzett ügyvédek 52%-a, 2014-ben 55%-a dolgozott a fővárosban. E folyamatok érvényesülnek a közjegyzők esetében is, elsősorban a nemek szerinti összetételben (Közjegyzők országos listája), hisz a 315 közjegyzőből 230 volt nő²⁶ 2015-ben (73%). Ugyanakkor a területi illetékesség, a közjegyzői körzetek területi szabályozásából fakadóan nem érvényesül olyan koncentráció, mint az ügyvédek esetében; 77 fő praktizál a fővárosban, ami az összes közjegyző 24%-a, ez is a praxisok térbeli eloszlásának az egyenletességét mutatja, ami megfelel a területi illetékesség említett elvének.

6. A JOGI VÉGZETTSÉGŰEK MEGOSZLÁSA GAZDASÁGI AKTIVITÁS, NEMEK, NEMZETGAZDASÁGI ÁGAK ÉS FOGLALKOZÁSI FŐCSOPORTOK SZERINT

Láttuk, hogy a „jogi végzettségűek”, jogászok esetében a legmegbízhatóbb adatok az igazságszolgáltatás területén dolgozók esetében állnak a rendelkezésre, a globális adatok, mint például a megfelelő végzettségűek száma mellett. Az összes jogvégzettségű 28,9%-a, az aktív jogászok 37,8%-a dolgozik a klasszikus igazságszolgáltatási területeken. Megbízható információ a többi jogvégzett diplomásról, illetve jogászról alig áll rendelkezésünkre. Különösen a gazdasági, üzleti szektorban, más, nem üzleti szektorban (például a civil szervezetekben) dolgozó jogászok, de még a közigazgatásban foglalkoztatottak számának a becslése is nehézkes.²⁷

Milyen lehetőség áll a rendelkezésünkre a nem az igazságszolgáltatás területén dolgozó jogászok számának a meghatározására, és főbb jellemzőik megfogalmazására? Leginkább a népszámlálási adatokból indulhatunk ki, melyek a jogi végzettségűek számáról, valamint többféle megoszlásáról adnak információt (nemek, régiók, foglalkoztatás, életkori csoportok szerint) – ezeket elemeztük jelen tanulmányban is. Ha a végzettség és a foglalkozás kongruenciájából indulunk ki, a Lakatos-féle kongruenciaelemzés logikája alapján tudunk képet kapni a jogi végzettségűek számáról és összetételéről.²⁸ Ennek megfelelően, a foglalkozások és a képzettség kongruenciája figyelembevételével, a foglalkozások TEÁOR kódjai alapján hoztunk létre egy listát:

Az elemzéshez figyelembe vett foglalkozási területek:

11. Törvényhozók, országos igazgatási, érdekképviselési vezetők (111, 112. és 1132.)
12. Gazdasági, költségvetési szervek vezetői
24. Oktatók, pedagógusok (2410. egyetemi, főiskolai oktató, tanár)
26. Jogi és társadalomtudományi foglalkozások
33. Egészségügyi foglalkozások (334)

²⁶ Ez felvet egy izgalmas kérdést, hogyan alakult ki az a helyzet, hogy a legbiztosabbnak és legjobban jövedelmezőnek tekinthető jogi professzióban, a közjegyzők esetében a nők kerültek többségbe. Erre legfeljebb hipotetikus válaszunk lehet, korábban alakultak ki ezek az arányok, mint ahogyan az előnyök vonzóvá tették ezt a területet.

²⁷ Szabó Miklós 2005-ös becsléseit módszertanilag nehéz megismételni.

²⁸ LAKATOS Miklós (szerk.): *A képzettség és a foglalkozás megfelelésének (kongruenciájának) elemzése a 2011. évi népszámlálás adatainak felhasználásával* (Budapest: KSH 2015).

36. Üzleti jellegű szolgáltatások ügyintézői, hatósági ügyintézők, ügynökök (364, 3642, 3649.)

Az elemzéshez a KSH munkatársai az MTA Társadalomtudományi Kutatóközpont Jogtudományi Intézete megbízása alapján három adatbázist hoztak létre:

Jogi végzettségűek gazdasági aktivitása korcsoportonként, nemenként, illetve régióinként, 2011.

Jogi végzettségű foglalkoztatottak foglalkozási főcsoportok szerint korcsoportonként, nemenként, illetve régióinként, 2011.

Jogi végzettségű foglalkoztatottak nemzetgazdasági ágak szerint korcsoportonként, nemenként, illetve régióinként, 2011.

A jogi végzettségűek (gazdasági aktivitás) szerinti adatbázisának elemszáma 54 625 fő. A *TEÁOR-kódok* alapján létrehozott adatbázisokba a *foglalkoztatottak* kerültek, 41 857 fő, ami közel áll a népszámlálási „foglalkoztatottak” adatához a jogi végzettségűek körében (42 611 fő). A TEÁOR-kód alapján kialakított és a népszámlálás jogi végzettségűekre vonatkozó adatbázis számának az eltérését a *részben kongruens foglalkozásokban* dolgozó jogi végzettségűek, a nem vizsgált területeken dolgozó jogi végzettségűek száma, illetve az magyarázhatja, hogy a népszámlálás során a közép- és felsőfokú végzettségűek adatait együtt adják meg tanulmányi területenként. Lássuk a foglalkoztatottság regionális különbségeit (7. táblázat).

7. táblázat. *Jogi végzettségűek gazdasági aktivitása, régióinként, 2011*

<i>Régió</i>	<i>Foglalkoztatott</i>	<i>Munkanélküli</i>	<i>Inaktív</i>	<i>Eltartott</i>	<i>Összesen</i>
Dél-Alföld	4 379 (74,9)	165	1 230	72	5 846
Dél-Dunántúl	3 209 (72,5)	123	1 039	54	4 425
Közép-Dunántúl	2 543 (75,8)	81	639	38	3 355
Közép-Magyarország	22 197 (77,4)	593	5 407	476	28 673
Nyugat-Dunántúl	2 699 (77,1)	77	676	47	3 499
Észak-Alföld	3 839 (77,6)	176	853	77	4 945
Észak-Magyarország	2 991 (77,0)	122	701	68	3 882
Összesen	41 857 (76,6)	1 337	10 599	832	54 625

Forrás: KSH által kialakított adatbázis

A jogi végzettségűek területi eloszlása csak részben követi az egyes régiók lakosságának a számát. Jól mutatja ezt például, hogy az Észak-Magyarország régióban csak négyszáz fővel magasabb a jogvégzettek száma, mint az egyharmaddal kisebb népességű Nyugat-Dunántúlon. Eszerint nincs közvetlen összefüggés az egyes régiók lélekszáma és a jogi végzettségűek száma között, azt egyéb tényezők is alakítják, például a bíróságok területi eloszlása, a nagyvárosok száma és népességének aránya, a gazdasági aktivitás az adott régióban. Azt láttuk, hogy az ügyvédek 55%-a praktizál a fővárosban – az összes jogi végzettségűnek is az 52,5%-a élt 2011-ben Budapesten, ami a hazai jogászok erős fővárosi koncentrációját mutatja. A foglalkoztatottsági mutatókban sem találunk „lineáris” összefüggéseket például a térségi egyenlőtlenségekkel, vagy az igazságszolgáltatási intézmények térbeli, települések közötti eloszlásával. Ahogyan arra a 10. és 11. táblázat kapcsán utaltunk, a jogászok munkanélkülisége lényegesen alacsonyabb a többi diplomás foglalkozáshoz képest – ez különösen a kilencvenes és

a kétezres évekre vált jellemzővé, ahogyan az inaktívák arányának a csökkenése is. Mivel a 11. táblázat adatai azt mutatják, hogy globálisan nincs különbség a nők és a férfiak foglalkoztatási mutatóiban, ennek az elemzésére itt nem térünk ki. A „hol dolgoznak a jogi végzettségűek/jogászok” kérdésre hozzávetőleges választ kapunk, ha a foglalkozási főcsoportok szerinti megoszlást vesszük figyelembe (8. táblázat).

8. táblázat. *Jogi végzettségű foglalkoztatottak, foglalkozási főcsoport szerint, nemeként (fő), 2011*

	<i>Férfiak</i>	<i>Nők</i>	<i>Összesen</i>
Gazdasági, igazgatási, érdekképviselési vezetők	2 206	1 965	4 171
<i>Ebből: törvényhozók, igazgatási, érdekképviselési vezetők</i>	<i>1 022</i>	<i>1 099</i>	<i>2 121</i>
Felsőfokú végzettség önálló alkalmazását igénylő foglalkozások ²⁹	14 729	18 325	33 054
<i>Ebből: egyetemi, főiskolai oktató, tanár</i>	<i>391</i>	<i>221</i>	<i>612</i>
<i>Ebből: jogi és társadalomtudományi foglalkozások</i>	<i>13 078</i>	<i>16 628</i>	<i>29 706</i>
Egyéb, felsőfokú vagy középfokú végzettséget igénylő foglalkozások	1 126	1 905	3 031
<i>Ebből: üzleti jellegű szolgáltatások</i>	<i>926</i>	<i>1 517</i>	<i>2 443</i>
A felsoroltakon túli foglalkozások ³⁰	877	724	1 601
Összesen	18 938	22 919	41 587

Forrás: KSH által kialakított adatbázis

A népszámlálás során regisztrált 41 587 jogi végzettségűből (illetve a TEÁOR-kódok alapján létrehozott állományból, ami csaknem megfelel a KSH 2011-es, hasonló népszámlálási adatának) csak azt tudjuk biztosan, hogy hányan rendelkeznek jogi végzettséggel, és milyen foglalkozási főcsoportban található. A foglalkozási főcsoportok alapján arra nehéz válaszolni, hogy például a közigazgatásban hány jogász dolgozik.³¹ A foglalkozási főcsoportok esetében is érvényesülnek különbségek a nemek között. A gazdasági és igazgatási vezetők körében a nők aránya 47,1%, miközben a foglalkoztatott jogi végzettségűek körében ez a mutató 55%. A felsőfokú végzettséget igénylő foglalkozások esetében hasonlóan 55% a nők aránya, míg az egyéb foglalkozásoknál 63%. Ez azt jelenti, hogy a nők aránya a jogi szakmák „hierarchiájában” fordított a szakmák, hivatások státuszával, azaz, ha magasabb egy jogi hivatás státusza és presztízse, alacsonyabb a nők aránya, ahogyan arra például a bírók esetében is utaltunk. A „hol dolgoznak a jogászok” kérdéshez közelebb jutunk, ha a jogi végzettségűek nemzetgazdasági ágak szerinti eloszlását vizsgáljuk (9. táblázat).

²⁹ Az összevont csoportból csak a felsőoktatásban dolgozókat és a jogi foglalkozásokat emeltük ki (a jogi és társadalomtudományi foglalkozásokhoz tartozók zöme klasszikus jogi szakmákat képvisel, jogtanácsos, ügyész, bíró, közjegyző, ügyvéd, rajtuk kívül ide tartoznak a jogi végzettségű újságírók, edzők, sport-szervezők – a „klasszikus” jogi hivatásokhoz tartozók számáról külön is közöltünk adatokat).

³⁰ Irodai, kereskedelmi, mezőgazdasági, ipari, szakképzettséget nem igénylő, fegyveres szervek.

³¹ A kérdést Gajdusчек elemzi több tanulmányában is. A kilencvenes, kétezres években 100–110 ezer fő dolgozott köztisztviselőként, akiknek 52%-a volt felsőfokú végzettségű; 2004-ben a felsőfokú végzettségűek 13%-a volt jogi végzettségű az önkormányzati igazgatásban, és ugyancsak 13%-a az államigazgatásban. Lásd GAJDUSЧEK György: *Közszolgálat. A magyar közigazgatás személyi állománya és személyzeti rendszere az empirikus adatok tükrében* (Budapest: KSzK – MKI 2008). Továbbá HAZAFI Zoltán: *Közszolgálati jogunk a változó nemzetközi és hazai térben. (De lege lata, de lege ferenda)* [PhD-értekezés] (Pécs: Pécsi Tudományegyetem 2009).

9. táblázat. *Jogi végzettségű foglalkoztatottak nemzetgazdasági ágak szerinti, nemenként (fő), 2011*

	<i>Férfiak</i>	<i>Nők</i>	<i>Összesen</i>
Szakmai, tudományos, műszaki tevékenység ³²	8 188 (52,4)	7 431 (47,6)	15 619
Közigazgatás, védelem, kötelező társadalombiztosítás és adminisztratív tevékenység	7 088 (38,8)	11 499 (61,2)	18 587
Oktatás, egészségügy, szociális ellátás, művészet, egyéb szolgáltatás	1 068 (48,2)	1 147 (51,8)	2 215
Információ, kommunikáció, pénzügyi, biztosítási tevékenység, ingatlanügyek	1 220 (46,6)	1 402 (53,4)	2 623
Egyéb területek, ágazatok ³³	1 343 (49,0)	1 400 (51,0)	2 743
Összesen	18 907 (45,3)	22 879 (54,7)	41 786³⁴

Forrás: KSH által kialakított adatbázis. A táblázatban az egymáshoz kapcsolódó területeket, ágazatokat összevontuk a jogi szakmák szempontjából áttekinthetőbb struktúrába

A „szakmai, tudományos tevékenység” a *klasszikus, az igazságszolgáltatáshoz* kapcsolódó hivatásokat jelenti – alig van eltérés a négy területre megadott létszámokhoz képest (lásd 12. táblázat, 15 810 fő), így az igazságszolgáltatási professziók száma a táblázatban megbízhatónak mondható. A közigazgatás, védelem, társadalombiztosítás és az adminisztratív tevékenységek a *közigazgatásban* dolgozókat jelenti (a közigazgatást szélesebb értelemben felfogva). Már bizonytalanabb a humán területek és az információ, pénzügyi, biztosítási tevékenységek megítélése, ugyanis csak azt tudjuk, hogy a jogi végzettségű foglalkoztatottak ezeken a területeken dolgoznak, de azt nem, hogy milyen formában, például üzleti, for-profit, vagy non-profit formában és szervezetben. Mivel az adatgyűjtés a „kongruens” foglalkozásokra irányult, ez nem azt jelenti, hogy a jogászok ezeken a területeken nem jogi feladatokat látnának el. Épp ezért, ezeket az eredményeket nem tudjuk összevetni Szabó korábbi elemzésével (lásd a 21. táblázat), így a jogászai szakmáknak egy másfajta csoportosítását végezzük el. A nemek eltéréseit a nemzetgazdasági ágak szerinti megoszlásnál is megfigyelhetjük: a nők a szakmai, tudományos tevékenység kivételével mindenhol többségbe kerültek, különösen a közigazgatásban.

A jogászság, pontosabban az aktív, jogtudományi vagy igazgatási felsőfokú végzettséggel rendelkezők szakmák szerinti megoszlásáról Szabó közölt adatokat 2005-ös tanulmányában (lásd mellékletek 1. ábra). Az általa alkalmazott metodika eltért a tanulmányban alkalmazottól, ezért csak utalunk arra, hogy a legnagyobb csoportnak a gazdaságban nem jogászként dolgozókat, illetve az igazságszolgáltatásban dolgozókat tartotta, és mérsékelt számot adott meg az igazgatásban, irányításban dolgozókra. A jogi végzettségűekre vonatkozó, a népszámlálási adatokon nyugvó elemzésünk ettől lényegesen eltér.

³² Szakmai, tudományos, műszaki tevékenység: ide elsősorban a jogi, számviteli, adószakértői, üzletviteli (tanácsadási tevékenységek) tartoznak. Ezeket a területeket tekinthetjük a „klasszikus” jogi területeknek (a műszaki tevékenység a nemzetgazdasági ág része, itt kevésbé releváns).

³³ Mezőgazdaság, bányászat, feldolgozóipar, villamosenergia-ipar, vízellátás, építőipar, kereskedelem, szállítás.

³⁴ A háztartási tevékenység és a területen kívüli szervezet nélkül (ezek összesen: 71 fő).

Lássuk a főbb területeket egyenként, a 2011–12-es állapot szerint. Az igazságszolgáltatás területén dolgozók estében a 3., a 4. és a 6. táblázatban szereplő adatokat vesszük figyelembe³⁵ – tegyük hozzá, ezek közel állnak a 9. táblázatban közölt adatokhoz.³⁶

Az *igazságszolgáltatási területeken* az adatok a már teljes állásban dolgozókra, valamint a fogalmazókra, jelöltekre és helyettesekre is vonatkoznak. A teljes állásban dolgozók száma *15 731 fő* volt e területeken, a fogalmazókkal, jelöltekkel együtt 19 720 fő.

A 9. táblázatban szereplő adatok alapján, melyek a nemzetgazdasági ágak szerint regisztrálják a jogi végzettségűeket, *a közigazgatásban 18 587, a gazdaságban és a nem humán szolgáltatásokban 5 366, a humán szolgáltatásokban 2 215 fő dolgozott.*

Az igazságszolgáltatási és más területeken mintegy 42 ezer főt regisztrálhatunk, hozzátevé, hogy a statisztikai adatfelvétel módja miatt az igazságszolgáltatási, klasszikus jogász hivatásokon túl nehéz megbízható becslést megfogalmazni a különböző jogász szakmákban dolgozók számát illetően. A foglalkoztatott *jogászok legnagyobb hányada a közigazgatásban* található (44,4%), őket az *igazságszolgáltatási hivatások* követik (37,5%), a többi területen dolgozó jogászok aránya sokkal kisebb. Az igazságszolgáltatási, klasszikus jogász professziók között az ügyvédeké a legnagyobb létszámú, az összes (foglalkoztatott) jogász 25,5%-a tartozik közéjük.

7. ÖSSZEZÉS

A jogászság számára és szakmák szerinti összetételére vonatkozó eredmények a következőképpen foglalhatók össze. A jogvégzettek, illetve jogászok száma a szocializmus alatti lassú növekedés után a kilencvenes években gyorsan emelkedett. Ez az egyes jogász szakmák esetében eltérő módon ment végbe. A jogászság számára ez a növekedése a kétezres években lelassult. Az egyes jogász hivatások közül az ügyészek és az ügyvédek száma nőtt leginkább. A jogászság szakmai struktúrájáról, foglalkozások szerinti megoszlásáról nehéz pontos képet festeni a népszámlálási adatfelvételek és adatok csoportosításának metodikája miatt. A legnagyobb csoportot a „klasszikus” igazságszolgáltatási hivatások és a közigazgatásban dolgozó jogászok adják, a közigazgatás után a legnagyobb „hivatásrendet” az ügyvédek jelentik.

Két jelenséget mutathattunk ki a jogászság egészének és az egyes jogász hivatásoknak az elemzése kapcsán. Az egyik a jogászság térbeli eloszlása és mobilitása. Ennek sajátossága az, hogy a jogászok a városokban koncentrálnak, a legtöbb jogász pedig a fővárosban dolgozik (ez alól csak a területi elv alapján szerveződő hivatások jelentenek kivételt). A nagyvárosi, benne fővárosi koncentráció mellett az egyes régiók közötti különbségeket már nehezebb magyarázni, azok nincsenek összefüggésben a régiók lélekszámával vagy fejlettségével.

A másik folyamat és jelenség a nők arányának a növekedése, ennek eredményeként a nők többségbe kerülése a jogászságon belül, illetve egyes jogász hivatásokban.

³⁵ Ezek az egyes területek szervezeteinek a beszámoló és adatbázisai alapján készültek.

³⁶ Itt a KSH munkatársai alapján, a népszámlálási adatoknak a jogi végzettségűekre vonatkozó adatbázisát elemeztük, nemzetgazdasági ágak szerint.

Ennek sajátossága az, hogy a nők száma fordított arányban van az adott jogi területnek, illetve hivatásnak a jogászságon belül kialakult hierarchikus helyzetével; legmagasabb a nők aránya a közigazgatásban. A bírósági szervezetben is magas a nők aránya, ugyanakkor ez fordított a bírósági szervezet hierarchiájával, a nők az alacsonyabb szintű bíróságokon vannak többségben. Az adatok azt is jelzik, hogy a nők az egzisztenciálisan biztos jogi területeket választják, ez lehet az egyik oka annak, hogy az ügyvédek között alacsonyabb az arányuk.

MELLÉKLETEK

M1. táblázat. Az egyetemek és főiskolák hallgatóinak megoszlása az 1898/99. és 1908/1909. években

	1898/99.		1908/1909	
	Szám szerint	Százalékban	Szám szerint	Százalékban
Jog- és államtudományi kar	5 236	61,0	6 093	45,4
Orvostudományi kar	716	8,0	1 964	14,6
Bölcsészettudományi kar	1 013	11,8	1 521	11,3
Gyógyszerészeti tanfolyam	163	1,9	348	2,5
Műegyetem	1 365	15,9	1 349	10,0
Hittudományi kar	89	1,0	2 138	15,9
	8 582	100,0	13 413	100,0

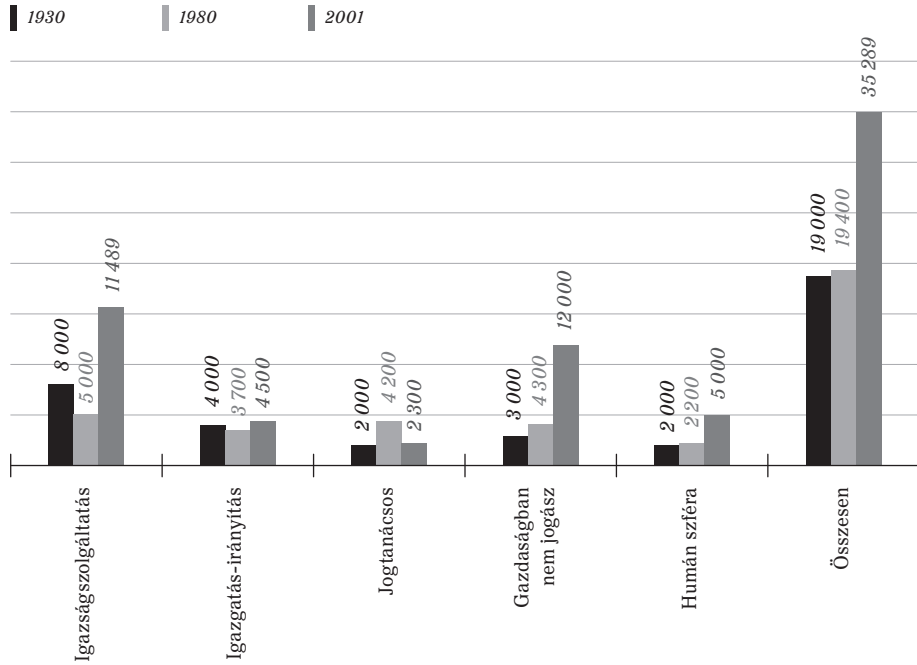
Forrás: ANDORKA Rudolf: „Az egyetemi és főiskolai hallgatók társadalmi összetétele, 1898–1942” Statisztikai Szemle 1979/2. 181.

M2. táblázat. Az egyetemi és jogakadémiai hallgatók megoszlása egyetemenként és karonként (%)

Egyetem, kar	1895/96–1899/90	1920/21–1924/25	1941/42. tanév
	tanévek átlaga		
Tudományegyetemek Hittudományi karok	1,1	1,2	1,5
Jog-és államtudományi karok (a jogakadémiákkal)	60,2	25,0	34,0
Orvostudományi karok	9,8	29,4	13,3
Bölcsészettudományi karok	11,1	8,5	12,3
Gyógyszerész tanfolyamok	2,0	2,3	2,4
Műegyetem (közgazdasági kar nélkül)	15,8	22,9	21,5
Közgazdasági karok	-	10,7	15,0
Összesen	100,0	100,0	100,0

Forrás: ANDORKA Rudolf: „Az egyetemi és főiskolai hallgatók társadalmi összetétele, 1898–1942” Statisztikai Szemle 1979/2. 187.

M1. ábra. Az aktív, jogtudományi vagy igazgatási felsőfokú végzettséggel rendelkezők foglalkozás szerinti megoszlása kerekítve

Forrás: 1930–2001: SZABÓ 2005 (1. lj.) 316. Szabó szerkesztése